

УДК: 339.923:620.9(4-12)

Bibliid 1451-3188, 23 (2024)

Год XXIII, бр. 87-88, стр. 249–265

Изворни научни рад

Рад примљен 4. 8. 2024. године

Рад одобрен 29. 8. 2024. године

DOI: https://doi.org/10.18485/iire_ez.2024.23.87_88.13

ЕНЕРГЕТСКА ЗАЈЕДНИЦА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И ГЕОБЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ У РЕГИОНУ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

Слободан НЕШКОВИЋ*

Апстракт: Енергетска безбедност представља концепт од есенцијалног значаја за укупну стабилност сваке државе, при чему је енергија један од главних покретача одрживог развоја. Енергетска заједница означава стратешки пројекат сарадње Европске уније и земаља региона Југоисточне Европе у области енергетике, промовисан почетком овог века. Пројекат дефинише компоненте процеса који имају за циљ стабилност у снабдевању и функционисању тржишта енергије. Енергетска унија је компатибилан план Европске комисије у обезбеђивању оптималних услова за своје чланице. У раду се разматрају импликације ових концепата на геобезбедносни положај и перспективе земаља региона. Рат у Украјини имплицирао је огромне егзистенцијалне контроверзе у међународној заједници. Њиме је драстично угрожена енергетска безбедност, што производи многобројне ретроградне реперкусије у свим сферама јавног живота.

Кључне речи: Енергетска заједница, геобезбедност, криза, конфликт, Југоисточна Европа, Руска Федерација, Европска унија.

* Универзитет Привредна Академија у Новом Саду, Факултет за европске правно-политичке студије, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ Велико Трново, Бугарска. E-mail: slobneskovic@gmail.com; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4853-7694>.

1) УВОД

Вишедеценијске политичке контроверзе имплицирале су обавезу компетентних субјеката Европске уније да концептуализују одговарајуће стратешке документе у различитим сферама функционисања. Додатни аргумент представља перманентно угрожавање безбедности чланица колективитета и ширег амбијента. Релевантни чиниоци заједнице, нарочито заинтересовани теоретичари, настоје да одговоре на актуелне изазове кроз објективно сагледавање стања у појединим земљама и заједници. Темати европских интеграција, кризних трендова у државама и угрожене безбедности, иницирају озбиљан приступ одговорних актера на свим нивоима организовања. Овде је неопходно систематски, односно садржајно, анализирати актуелне феномене у контексту академских дисциплина које повезују науку и друштво. То подразумева разматрања у циљу укључивања у постмодерне међународне асоцијације са обавезом унапређења стања у властитој средини. Последњих деценија развијају се иновативне академске дисциплине које третирају истраживање темељних постулата егзистенције друштва. Научне области као што су геобезбедност, геополитика, геоекономија и геостратегија, повезујући теорију и праксу теже креирању адекватних концептуалних одговора у сврху превазилажења новонасталих проблема. Прворазредни сегмент сваке заједнице неспорно је енергетска безбедност у контексту економских и социјалних аспеката темата геобезбедности. Недвосмислена теза јесте да су енергенти један од главних покретача за развој целокупне цивилизације, што је нарочито евидентно у савременом друштву. Човечанство се константно налази у својеврсном раскораку између трошења ресурса за своје потребе и жеље да се енергенти, чији се капацитети изузетно брзо троше и смањују, сачувају за будуће генерације. Интензиван пораст броја становника на планети Земљи последично иницира повећане потребе за енергијом, при чему немогућност обезбеђења довољних количина прети да постане константан и глобалан проблем. Потенцијална дефиниција енергетске безбедности у ширем дискурсу значи и способност одређене земље да обезбеди довољне количине енергената за сопствене потребе. Стратешки енергетски циљеви региона Југоисточне Европе, који ће бити акценговани у наставку рада, не могу шире одступати од стратешких опредељења које пред себе, а самим тиме и пред државе овог простора, поставља Европска унија.

Тренутна ситуација у највећем делу ове организације није у складу са фундаменталним циљевима које промовиша дата заједница. Енергетска безбедност је у све већем паду, цене енергената као што су електрична енергија, деривати нафте и гас нису конкурентни на тржишту. Изазови који ће се наћи пред земаљама Југоисточне Европе потенцирају решења на дужи рок, усклађено са концептима Енергетске заједнице Европске уније. Ту се подразумевају приоритетни пројекти повећања удела алтернативних извора енергије, фаворизовање производње биогорива, унапређење партнерства ових држава са Европском унијом, као и улагање у савремене енергетске технологије, првенствено у фосилне са ниским процентом угљен-диоксида. Кризни трендови и реперкусије рата у Украјини императивно захтевају синергијску доктрину, уз уважавање националних интереса појединачних држава.

2) ЕНЕРГЕТСКА ЗАЈЕДНИЦА И ЕНЕРГЕТСКА УНИЈА ЕУ

Процес оснивања Енергетске заједнице започео је 2002. године потписивањем првог Атинског меморандума о разумевању. Овај процес настављен је 2003. године, потписивањем другог Атинског меморандума о разумевању. Меморандуми у себи садрже намере о сарадњи држава Југоисточне Европе и Европске уније у области енергетике. Овај процес је подстакнут и активностима држава Југоисточне Европе током процеса приступања Европској унији, од којих су Бугарска, Румунија и Хрватска у међувремену постале државе чланице Европске уније, након ступања на снагу овог уговора. Посебна стратегија је развијена за земље Западног Балкана. Идеја о оснивању Енергетске заједнице произашла је из потребе остваривања сигурности овог региона у области снабдевања енергијом и повезивања тржишта енергије региона Југоисточне Европе са тржиштем Европске уније. С обзиром на то да су центри производње енергије и центри потрошње енергије веома често просторно удаљени, те да је неопходно изградити инфраструктуру како би се ови центри повезали на ефикасан и економичан начин, потребно је створити предуслове за инвестиције у енергетску инфраструктуру, а први предуслов су политичка и економска стабилност и познат правни и регулаторни оквир за улагања. Енергетску заједницу чини осам земаља: Албанија, Босна и Херцеговина, Косово (дефинисано резолуцијом 1244 УН), Северна Македонија, Грузија, Молдавија, Србија и Украјина. Уговором о

Енергетској заједници и другим актима, донетим од стране институције Енергетске заједнице и потписница уговора, ствара се уједначен правни оквир за развој енергетског сектора у наведеном региону. Енергетска заједница, с обзиром на свој географски положај, треба да буде спона сигурности снабдевања енергијом између тржишта енергије Европске уније као потрошача и каспијских, северноафричких и блискоисточних резерви гаса. На тај начин би се истовремено остварила сигурност снабдевања енергијом Енергетске заједнице из наведених извора, али и коришћењем домаћих резерви природног гаса, угља и хидроенергетског потенцијала. Енергетска безбедност у наведеном смислу подразумева активности јавног сектора потписница у циљу остваривања економског и социјалног напретка и висок ниво запослености, уравнотежен и одрживи развој, као и стварање подручја без унутрашњих граница за токове енергије.¹ Уговором о Енергетској заједници уређена је институционална структура Енергетске заједнице коју чине: 1. Министарски савет; 2. Стална група на високом нивоу; 3. Регионални одбор; 4. Форуми и, 5. Секретаријат са седиштем у Бечу. Министарски савет, као највиши орган Енергетске заједнице, има обавезу да обезбеди остваривање њених циљева. Он пружа опште политичке смернице, предлаже мере и доноси одлуке и процедуралне акте, а чине га представници уговорних страна (на министарском нивоу). Стална група на високом нивоу је тело које припрема рад министарског савета, даје сагласност на рад донаторских тела и финансијску подршку, припрема анализе имплементације прописа Европске уније, доноси процедурална акта и извршава мере по налогу Министарског савета. Регулаторни одбор је тело које чине представници регулатора земаља потписница. Ово Тело саветује Министарски савет и Сталну групу на високом нивоу о детаљима статутарних, регулаторних и техничких правила, доноси одлуке у погледу прекограничних спорова у које су укључени два или више Регулатора, извршава мере Министарског савета и доноси процедурална акта. Форум је најшире тело Енергетске заједнице, који чине представници заинтересованих страна: индустрије, регулатора, репрезентативних група из индустрије и потрошачи. Уговор о

¹ Nešković, S., (2021), Countries of Southeast Europe and the Republic of Serbia in the processes of regional cooperation, Proceedings of International Scientific Conference, Book 32, Belgrade, CESNA B, University "St. Cyril and St. Methodius" Veliko Tarnovo, Bulgaria and International Academy of Sciences, Arts and Security, Serbia.

Енергетској заједници утврдио је постојање Форума за електричну енергију (са седиштем у Атини) и Форума за природни гас (са седиштем у Марибору), а касније је одлуком Министарског савета формиран и Форум за нафту (са седиштем у Београду). Ова тела имају саветодавну улогу. Секретаријат је административно тело Енергетске заједнице које пружа административну подршку осталим институцијама Енергетске заједнице, надгледа правилно извршавање обавеза страна уговора, надгледа и помаже активности донатора овог процеса.

Област деловања Енергетске заједнице обухвата имплементацију прописа Европске уније у четири основне међусобно повезане области: енергетика, унапређење и заштита животне средине, конкуренција и обновљиви извори енергије. Поред ових области захтева се имплементација стандарда Европске уније у области електричне енергије и природног гаса, као и имплементација прописа о енергетској ефикасности. Основни циљ Енергетске заједнице је стварање стабилног тржишта, које је јединствено, изграђено на начин да привуче инвестиције у енергетску инфраструктуру, а све с циљем да се оствари приступ енергетским капацитетима од стране земаља чланица. Посебно је истакнут значај стварања регулаторног оквира за инвестиције у енергетске мреже и за трговину енергијом која се преноси овим мрежама, како би се створила могућност уједначеног снабдевања енергијом свих подручја Енергетске заједнице у географском смислу.² Истакнута је потреба повезивања енергетских мрежа унутар тржишта Енергетске заједнице са другим тржиштима у циљу остваривања енергетске безбедности, конкуренције на тржишту енергије, коришћења обновљивих извора енергије, унапређења стања животне средине и ефикасног коришћења енергије.

Енергетска унија је план Европске комисије који је започет 2015. године, с циљем да осигура повољну, сигурну и одрживу енергију за све земље Европске уније. Издаци Европске уније за увоз енергије на годишњем нивоу износе око 350 милијарди евра и тиме чине ЕУ највећим увозником енергије у свету. Све мере и активности које се односе на Енергетску унију су од интереса за земље Југоисточне Европе, а посебно за земље које претендују да постану чланице Европске уније.

² A. Cherp, J. Jewell, The concept of energy security: Beyond the four As. *Energy Policy*, 2014, no. 75, p. 3.

Већина држава чланица Европске уније највећим делом зависи од иностраних добављача, што их чини изузетно рањивим у смислу енергетске безбедности. Европска унија такође треба да осавремени застарелу енергетску инфраструктуру у неким од држава чланица и да у потпуности интегрише своје енергетско тржиште и осигура усклађеност националних цена енергије. Стварањем потпуно функционалне енергетске уније моћи ће да се омогући већи избор и ниже цене за ЕУ потрошаче.

Основни показатељи енергетске безбедности Европске уније:

1. Европска унија увози 53% целокупне енергије коју троши;
2. Шест држава чланица ЕУ свој целокупан увоз гаса обавља преко само једног добављача;
3. 75% стамбених простора у ЕУ је енергетски неефикасно;
4. 94% промета зависи од нафте и нафтних деривата, а од којих су 90% из увоза;
5. Велепродајне цене електричне енергије у земљама ЕУ веће су за 30%, а велепродајне цене гаса за 100% у односу на Сједињене Америчке Државе.

Стратегија Енергетске уније састоји се од пет димензија које су међусобно блиско повезане и које су осмишљене с циљем да се повећа енергетска безбедност, одрживи развој и конкурентност, а те димензије су:

1. Енергетска безбедност, солидарност и поверење: добијање енергије из различитих извора, боља расподела између држава чланица и већа ефикасност у употреби енергије у свим земљама ЕУ;
2. Потпуно интегрисано унутрашње енергетско тржиште: омогућити слободан проток енергије кроз све земље Европске уније уз помоћ одговарајуће инфраструктуре, без икаквих техничких или регулативних препрека како би се пружила најбоља понуда енергије за потрошаче;
3. Енергетска ефикасност: смањити потрошњу енергије из необновљивих извора енергије с циљем да се смањи емисија штетних гасова и да се очувају извори енергије који већ постоје у Европској унији, односно како би се смањила зависност од увоза енергије;
4. Климатска политика-декарбонизација економије: спровођење мера за смањење емисије штетних гасова који доводе до климатских

промена и подстицање инвестиција у нову инфраструктуру и технологију како би се емисија штетних гасова свела на минимум;

5. Истраживање, иновације и конкурентност: подршка истраживањима у области нових технологија са ниским нивоом емисије угљеника, подршка адекватним пројектима и остваривање сарадње са приватним сектором.

Енергетска унија је фокусирана на најважнији циљ Европске уније, а то је унапређење енергетске безбедности. Ипак, за сада не постоји јасан консензус о циљевима које треба достићи нити о начинима да се наведени циљеви и достигну. У циљу обезбеђења енергије за нафтне и гасне компаније, гасоводне и нафтоводне инфраструктуре, произвођаче, дистрибутере и друге у енергетском бизнису, отварају се нове могућности, али и нови и високи ризици. Ипак, ни после више од 30 година од прве енергетске кризе није решена најважнија једначина глобалног света – обезбеђење довољних количина енергије, на економски, енергетски и еколошки прихватљив начин! Поред легенде да се након девет месеци од највећег „блацкоута“ (прекида у напајању струјом) у Њујорку (1977), број новорођених повећао за 35%, све друго далеко је од романтичног. Опљачкане радње, оцепарени грађани (...), и процењена штета на око 300 милиона долара, али и први пут јасно препознатљив страх од недоступности и недовољности енергије. Страх постоји и данас. Након 1977. и 2009. године, и друге гасне кризе, јасно је да је енергија услов одрживости модерног друштва. Енергетске кризе и ратови нису иза нас. Они трају и директно утичу на енергетску и националну безбедност путем смањења енергетске ефикасности, ниже понуде, раста цена и дубоке геополитичке тензије. У енергетским кризама и ратовима нема победника – сви су губитници. Смањење производње у земљама потрошачима (које утиче на повећање њихове увозне зависности), недостатак инвестиција у енергетску инфраструктуру, политичке несигурности и сукоби директно утичу на ниво енергетске безбедности региона и света, смањење интензивности и успореност у реализацији енергетских политика региона. Примера ради, решење за Европску унију у вези са њеном гасном сигурношћу је познато, и тиче се потребе за диверзификацијом (која је више у домену приче него реалности), али и европске сарадње ради дефинисања и реализације јединствене енергетске политике. Јасно је да без јединствене политике нема и неће бити сигурности снабдевања, а данас се живи у константној енергетској кризи. То што су прва и друга гасна

криза обележене почетним данима 2006. и 2009. године, не значи да су толико и трајале. Трајале су и пре тога, а трају и данас. Јасно је да није могуће остварити развој уколико се понуда и тражња енергије не сусретну, па мишљење да су земље имаоци енергетских ресурса у бољој позицији не одговара реалности. Хоће ли Русија, на пример, имати користи или штете од тога што ће затворити гас Европи? Може ли са собом понети милијардама вредне и хиљадама километара дугачке гасоводе нафтоводе? Шта би се десило са економијом Русије када би се буџет ове земље смањило за 50%, уколико би земље ЕУ престале да користе и плаћају гас? Познато је да од укупног извоза гаса из Русије 94% иде ка европским земљама. У Европи, руски гас чини 38% европског увоза. Пројекције будућности опомињу и једне и друге, и о будућности се данас мора водити рачуна. Потребне за увозом гаса у Европску унију до краја ове деценије биће повећане за 5–6 пута, у односу на њену производњу гаса. Неке земље Европе имају знатан удео у увозу гаса из Русије, попут Немачке и Италије, па не чуди њихова примарна окренутост билатералним договорима са Русијом, а науштрб европске јединствености. Последњих година Газпром закључује уговоре са Eni (Италија), Gaz de France (Француска), Gasunie (Холандија), Basf (Немачка), E.On Ruhrgas (Немачка). Очајнички желећи приступ енергији и, наравно, профит, европске компаније играју једна против друге како би добиле што боље услове и предности. Ако нека и не би хтела да прихвати правила Москве, конкурент ће на иста брзо пристати (остављајући прву компанију без ичега). Додатно, оваква економска и енергетска међузависност и те како утиче на спољну политику Европске уније јер умањује њену могућност утицаја и подршке кључним алијансама у Европи и Азији, посебно балканским земљама, земљама Централне Европе и Азије, као што су Украјина, Грузија, Азербејџан, Казахстан и Туркменистан, које су главне транзитно-произвођачке земље. Руски гас такође чини 98–100% потрошње у Белорусији, Естонији, Финској, Грузији, Летонији и Молдавији. Компоненте индекса показују да су највећи ризици за енергетску безбедност Румуније у вези са степеном нестабилности трошкова енергије (energy expenditure volatility), интензивност енергетских трошкова и енергетска интензивност економије, посебно у транспортном сектору. Ови резултати, пре свега, заснивају се на великом броју различитих фактора као што су зависност од увоза нафте и гаса и нереконструисана висока енергетско интензивна економија, укључујући и енергетски сектор сам по себи. Без обзира што заостаје

за Румунијом, након 1990. године Бугарска је такође побољшала своје место у класификацији ИЕСРИ-ја, при чему постепено затвара јаму која зјапи са средњим нивоима ОЕЦД-а. Па ипак, најбољи резултат за Бугарску је 1398 бодова током 2009. године, који је лошији од просечног за ОЕЦД (939) за скоро 49%.

Табела 1. Вредности индекса енергетске безбедности Републике Србије и Бугарске за период 2006–2022

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2022
БУГ	1,539	1,437	1,413	1,368	1,477	1,555	1,508	1,521	1,464
СРБ	1,415	1,410	1,326	1,326	1,395	1,616	1,568	1,511	1,389

Извор: Energy Security Risk Scores for Top 75 Energy-Consuming Countries in 2010: 1980–2022. Internet: <http://www.energyxxi.org/international-energy-security-risk-index>

Да би оснажиле политичку моћ у свету државе се труде да повећају конкурентску моћ својих привреда на светском тржишту, јер се политичка моћ од памтивека користи ради остваривања економских циљева. У том смислу, геоекономија се може дефинисати као скуп мера за овладавање економским простором које државе предузимају ради остваривања циљева политичке премоћи. Данас је геоекономија постала истовремено и сврха и средство геополитике као праксе. Имајући у виду да је енергетска безбедност један од кључних задатака 21. века читавог човечанства, сусрећемо се са чињеницом да је неопходно плански утицати на одрживост енергетског сектора уопште. Само заједнице које у будућности буду производеле довољно енергије за своје потребе, моћи ће да опстану у постојећем систему. Заправо, са индустријском ером и технолошким развојем светска потрошња енергије доживљава невероватну прогресију. Само у неколико последњих деценија потрошња енергије увећана је коефицијентом 100 у односу на 17. и 18. век. Потреба за енергијом непрестано расте, што утиче на повећање безбедносних ризика. У датом контексту, савремене академске студије енергетску безбедност категоризују у групацију прворазредних националних циљева. Сфера безбедности начелно не зависи од конкретног догађаја, већ од великог броја чинилаца, што подразумева да је неопходно имати у виду утицај који на безбедност имају идеје, интереси и понашање релевантних субјеката.

3) ГЕОБЕЗБЕДНОСНИ КОНТЕКСТ РЕГИОНА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

Свака држава у свом концепту националних интереса константно мора сагледавати геополитичке, геоекономске и посебно геобезбедносне изазове у властитом амбијенту. Без обзира на географске, демографске и економске размере мора изграђивати сопствену геобезбедносну стратегију ради суочавања са спољним геоекономским и геополитичким притисцима. Геобезбедносна проблематика, повезана са геополитичким и геоекономским изазовима заслужује највиши степен позорности компетентних субјеката земље. Без узимања у обзир геоекономског чиниоца у својој унутрашњој и спољној политици, економски слаба земља не може превазићи сопствене егзистенцијалне противречности. У савременим условима ниједна привреда се не може оградити од спољне конкуренције. Да би се национална привреда одржала у оштром међународном супарништву, није довољно да се брани, него мора и да ступа у борбу. За победу је потребна мудра отвореност, уз снажну подршку домаћим моћним и изгледним произвођачима, а за то су потребни промишљена дугорочна целовита геоекономска стратегија и државни апарат способан да ту стратегију остварује. У даљем тексту даћемо осврт на основне постулате геополитике, као есенцијалног темата у разматрању феномена геобезбедности. Геополитика сваког подручја, па тако и региона Југоисточне Европе, може се посматрати као оквир за анализу утицаја просторности (географских карактеристика) на политичке процесе. У теорији детерминишу се четири основне групе главних задатака геополитике:

1. Утврђивање корелација између појединих политичких појава и процеса и физичко-географских и друштвено-географских карактеристика простора на којем се (или у вези са којим) те појаве испољавају или су се испољавале;
2. Испитивање постојања узрочно-последичне повезаности између одређених политичких појава и процеса и њихових физичко-географских и друштвено-географских корелата;
3. Идентификовање склопова (комбинација) физичко-географских и друштвено-географских карактеристика простора који значајно утичу на одређене политичке појаве и процесе;
4. Прогнозирање настајања одређених политичких појава и токова политичких збивања на основу перцепције актуелних физичко-

географских и друштвено-географских параметара и процене трендова и динамике њихових промена.

Енергетска безбедност представља како прворазредну област геополитичких тако и геобезбедносних концепција актера међународних односа у савременом свету. Треба напоменути да је енергетика још од треће четвртине 19. века почела да игра важну улогу у глобалној геополитици, те да се тај тренд до данас само развијао, а значај енергетике растао. Енергетска политика утицала је да неке земље постану велике или регионалне силе, због енергетских циљева успостављани су војни или економски савези, због тога су избијали ратови. Симоне Таљапјетра (*Simone Tagliapietra*) констатује како је сваки међународни поредак у савременој историји био заснован на енергетским ресурсима. Карлос Пасквал (*Carlos Pascual*) упозорава да ће енергетска политика одредити опстанак (или нестанак) планете у наредним деценијама. Пошто је енергетска политика (или како још Пасквал наводи – геополитика енергије) увек до сада била покретач просперитета у глобалним размерама, међународна безбедност (у најширем контексту, дакле, читавог света) зависиће од приступа извориштима енергената и стабилности тржишта енергената. Сагледавајући изложену класификацију са геобезбедносног становишта, и повезујући је са питањем енергетске безбедности, може се закључити како постоје корелације између распореда најважнијих изворишта нафте и природног гаса и спољнополитичког позиционирања држава, узрочно-последичне повезаности доношења одређених политичких одлука које имају за циљ да омогуће приступ извориштима (било директно, било изградњом стратешких цевовода), или да спрече другу страну да оствари такве планове, па чак и избијања ратова и стварања зона дуге и континуалне нестабилности у појединим деловима света.³ Још један илустративни пример утицаја енергетске безбедности на геополитику долази са Блиског истока. Митар Ковач и остали наводе да су представници Сирије, Ирана и Ирака потписали споразум о изградњи такозваног Гасовода пријатељства (пројектованог капацитета од 40млрд м³ годишње, од иранског налазишта Јужни Парс, преко територија Ирака и Сирије, па дном Средоземног мора ка Европи, заобилазећи Турску) непосредно пред избијање грађанског рата у предграђима Дамаска. Аутори доводе у директну везу касније

³ Слободан Нешковић, „Интересне групе и лобирање у институцијама Европске уније”, *Европско законодавство*, бр. 79.

активности катарског руководства, које је заједно са Саудијском Арабијом установило нови пројекат (у њега су још били укључени и Јордан и опет – Сирија), а како би из игре био „избачен” шиитски Иран. Први пројекат је подржала Русија, а за други су интересовање показале САД и ЕУ. Поред регионалних актера, директно инволвираних у овај посао, у све се укључују и глобални актери, вођени својим интересима. За САД није било прихватљиво да европске државе купују гас од Ирана, јер би то донело нове политичке проблеме на Блиском истоку, утицај Техерана би јачао, а услед континуалног девизног прилива вероватно би расла и војна моћ Ирана. Истовремено, за Русију је остало неприхватљиво да се на европском тржишту продаје природни гас из Саудијске Арабије, пошто би им то угрозило позицију највећег продавца и, у том контексту, најзначајнијег понуђача. Избијање рата у Сирији, који је дестабилизовао целокупан регион и оставио крупне последице по будуће односе има и своју „енергетску позадину”. Руководећи се принципом осигуравања енергетске безбедности, државе дугорочно планирају сопствене спољнополитичке стратегије у одређеним географским областима, покушавају да усмере политичке процесе у жељеном правцу и тако заштите сопствене интересе. Посматрајући из угла енергетске безбедности, актери међународних односа користе геополитику као системски приступ у циљу осигуравања државне безбедности, друштвеног развоја и економске стабилности.⁴ Приступ и експлоатација енергетских ресурса је стратешки важно питање за све светске економије, како за земље извознице енергената тако и за земље увознице. Националне економије (а самим тиме и будућност и добробит грађана) свих земаља у великој мери зависе од доступности довољних количина енергената, што је посебно изражено у земљама које су велики потрошачи енергије. Током историје мењали су се начини на који су поједине земље настојале да дођу у посед енергетских ресурса, у чему свакако предњаче најразвијеније земље света. Ипак, физичко располагање енергетским ресурсима и данас ставља наведене земље у повољнији положај, како у сфери трговине тако и у сфери креирања светске политике. Због наведеног, земље које зависе од увоза енергената настоје да креирају и воде политику која ће им омогућити приступ изворима енергије. Како би у наведеном успеле, земље увознице енергената (а самим тиме и Европска унија), настоје да дугорочно испланирају и плански спровode одређене активности како би

⁴ EU Joint Research Center: Impact of low oil prices on the EU economy. Report, 2015.

постепено смањиле своју енергетски зависну позицију.⁵ Зависност Европске уније од увоза гаса из Руске Федерације је феномен који у великој мери одређује светску политичку сцену. Настојање да се позиција Европске уније у одређеној мери унапреди до сада је показала само делимично добре резултате, са тенденцијом даљег коришћења енергената као политичког оружја. Криза у Украјини није довела до приближавања ставова ЕУ и Русије већ је креирала додатно неразумевање и створила потенцијално жариште. Из аспекта Европске уније, најбољи начин који може да унапреди енергетску безбедност је притисак на банкарско-финансијски сектор Руске Федерације, што је евидентно из наглог пада цена сирове нафте који се десио након 2015. године. Осим тога, Европска унија може да користи све првокласне банкарске инструменте, али постоје докази да оно није увек засновано на реалним показатељима. Један од начина да се одређена земља стави у повољан или неповољан положај из аспекта приступа светком банкарском тржишту и трговини енергентима (као и у другим областима) јесте, свакако, шпекулативно дефинисање њеног кредитног рејтинга.⁶ Процене кредитног рејтинга креирају три највеће агенције: Standard & Poor's, Moody's и Fitch Ratings, чија процена је заснована на дефинисаној методологији, уз одређене разлике које постоје у интерпретацији резултата. Мада са радом почињу и нове агенције за одређивање кредитног рејтинга, тренутно су на светској сцени присутне и најчешће се користе процене наведених агенција. Потребно је нагласити да показатељи који се користе за процену кредитног рејтинга имају различит утицај на крајњи резултат. Тренутно се Европска унија посматра као регион са стабилним и сразмерно високим кредитним рејтингом, мада је високо зависна од увоза енергената. Дугорочни циљ Европске уније је даља централизација и експанзија њеног финансијског тржишта, што ће у великој мери утицати на способност Европске уније да достигне и одржи жељену стабилност и независност у погледу снабдевања енергијом. Оцене коју наведене агенције дају за одређене земље често су се показале као калкулативне, лоше или претенциозне. Постоји велики број истраживања која доводе у питање реалност

⁵ Слободан Нешковић, *op. cit.*

⁶ S. Nešković, T. A. Đelić, "Social challenges and European integration of the Western Balkans", *Research result Sociology and Management*, 2021, Vol. 7, No 1, Online Scholarly Peer – Reviewed Journal, First published online, Belgorod State National Research University, Russia.

процена кредитног рејтинга, односно, указују на могућност да кредит рејтинг агенције својим проценама чак креирају или допринесе продубљивању кризе у одређеним земљама и регионима.⁷ Осим утицаја који процена кредитног рејтинга има на националну економију, потпуно је доказано да постоји јасна веза између оцене коју добија одређена национална економија и оцене које добијају компаније и банке које у наведеној земљи послују – а све наведене институције су активни учесници у процесу трговине енергентима. Осим тога, доказано је и да постоји колизија између начина процењивања појединих кредит рејтинг агенција, као и недоследан утицај процена појединих агенција на будућа економска кретања у посматраној земљи. Сви критичари методологије рада и улоге кредит рејтинг агенција слажу се у томе да се све грешке кредитних агенција озбиљно одражавају на стабилност финансијског сектора, а самим тиме и на трговину енергентима, односно енергетску безбедност у целини. Улога кредитног рејтинга на светском тржишту енергената је од прворазредног значаја, јер само земље са високим кредитним рејтингом имају банкарски сектор који је у стању да финансира увоз енергената јер располаже првокласним банкарским инструментима, при чему су под посебним притиском банке у БРИКС земљама, које због лошијег кредитног рејтинга имају потешкоћа да равноправно партиципирају у трговини енергентима. Због свега наведеног, детаљнија анализа утицаја кредитног рејтинга на енергетску безбедност земаља увозница енергената у датом моменту је од посебног интереса. Са падом цена нафте током 2015. и 2016. године, корпоративни кредитни рејтинг највећих нафтних компанија нагло је смањен на најнижи ниво. Осим тога, појачан је утицај шпекулативних активности. Због свега наведеног, укључивање кредитног рејтинга у квантификацију енергетске безбедности налази своју пуну оправданост.⁸

⁷ A. Prontera, *The New Politics of Energy Security in the European Union and Beyond: States, Markets, Institutions*, Routledge, 2017.

⁸ M. Verbič, S. Filipović, M. Radovanović, *Electricity prices and energy intensity in Europe, Utilities Policy*, 2017, No 47.

4) ИЗВОРИ

- Shambaugh, D., “China and Europe – the emerging axis”, Current History, 2016.
- Cherp, A., Jewell, J., “The concept of energy security: Beyond the four As”, *Energy Policy*, No 75, 2014.
- Europe Thane Gustafson, *The Bridge: Natural Gas in a Redivided*, Harvard Univ. Press, (2022).
- EU Joint Research Center. Impact of low oil prices on the EU economy. Report, 2015.
- Prontera, A., (2017), *The New Politics of Energy Security in the European Union and Beyond: States, Markets, Institutions*. Routledge.
- Verbič, M., Filipović, S., Radovanović, M., (2017), Electricity prices and energy intensity in Europe, *Utilities Policy*, No 47.
- World Energy Council. *Energy Trilemma Index – Benchmarking the sustainability of national energy systems*, London: World Energy Council, 2017.
- Nešković, S., “International position and European integration of the Western Balkans countries”, *Scientific Journal “Monte”*, No.1, Vol.1, Institute for social research, Ulcinj, Montenegro, 2019.
- Нешкович, С., Шошкић, Л., „Геополитички контекст Југоисточне Европе и безбедносни концепт Европске уније”, Економија – теорија и пракса, број 1/2021, Нови Сад: Факултет за економију и инжењерски менаџмент, 2021.
- Nešković, S., Đelić T. A., “Social challenges and European integration of the Western Balkans”, *Research result Sociology and Management*, Vol. 7, No 1, Online Scholarly Peer – Reviewed Journal, First published online, Belgorod State National Research University, Russia, 2021.
- Nešković, S., Security crisis management with socio-economic implications of global pandemics, Book Series “Problems of Social and Economic Security”, Vol. 1, The World After/In Global Pandemic, Proceedings of International Scientific Conference, University “St. Cyril and St. Methodius”, Veliko Tarnovo, Bulgaria, 2021.
- Nešković, S., “Countries of Southeast Europe and the Republic of Serbia in the processes of regional cooperation”, *Proceedings of International Scientific Conference*, Book 32, Belgrade, CESNA B, University “St. Cyril and

St. Methodius" Veliko Tarnovo, Bulgaria and International Academy of Sciences, Arts and Security, Serbia, 2021.

- Нешковић, С., „Институционално позиционирање Европске уније”, *Европско законодавство*, број 77–78, 2022.
- Нешковић, С., „Интересне групе и лобирање у институцијама Европске уније”, *Европско законодавство*, бр. 79, 2022.
- Нешковић, С., „Кохезиона политика Европске уније – економски развој и изградња инфраструктуре држава Западног Балкана”, *Европско законодавство*, бр. 81–82, 2023.

5) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Постмодерни међународни амбијент инкорпорира бројне иновативне друштвене трендове и иницира реконцептуализацију академског дискурса. Класичне науке шире властита поља ка мултидисциплинарним образовним тематима, обезбеђујући свеобухватан приступ друштвеним феноменима. Мноштво иновативних подручја неодложно фаворизују сферу безбедности као есенцијални фундамент егзистенције заједнице на свим нивоима организовања. При томе, концепти геобезбедности и енергетске безбедности заузимају водећа места на пиједесталу државних и националних интереса. С обзиром на важну историјску, цивилизацијску, као и културолошку позицију овог немерљиво битног географског чворишта, Југоисточна Европа је одувек имала важно место у контексту међународних односа. Потврду овога можемо наћи у делима теоретичара међународних односа и безбедности попут Рацела, Хаусхофера, Нојмана, Мекиндера, Спајкмена, Шмита Дугина и др. У делима поменутих теоретичара, а првенствено се издвајају Хантингтон и Дугин, простор Европе, али генерално Југоисточне Европе, у будућности би могао бити поприште сукоба великих сила, рата цивилизација како то један од аутора карактерише, што значи да ће овај историјски изузетно трусан предео имати важну улогу у међународним односима и у наредном периоду. Неспорна је и комплексна димензија безбедности у суштинском и функционалном смислу, јер у основи она је специфичан феномен који је у својој суштини детерминисан базичним биолошким и егзистенцијалним мотивима људи. Југоисточна Европа, па тиме и Република Србија, има снажну интеракцију са феноменом безбедности, како у доказаном историјском

контексту тако и у основним одређењима, али и у пракси савремених геополитичких теорија. Енергетска безбедност је део система националне безбедности Републике Србије и захтева додатно и посебно проучавање како би се дошло до оптималних решења, јер генерална слика и оцена положаја Србије не само по питању енергетске безбедности него и других аспеката веома је нестабилна. Поред енергетских питања пред нашом државом налазе се и бројни политички притисци који условљавају њен даљи напредак. Енергетска зависност и географски положај још дуго ће представљати изазов за све актере који егзистирају на сцени, а који су укључени у процесе планирања, креирања и, напослетку, имплементације енергетске безбедности Републике Србије.

THE ENERGY COMMUNITY OF THE EUROPEAN UNION AND GEOSECURITY CHALLENGES IN THE REGION OF SOUTHEAST EUROPE

Slobodan NESKOVIC*

Abstract: Energy security is a concept of essential importance for the overall stability of any country, where energy is one of the main drivers of sustainable development. It is a strategic project of cooperation between the European Union and the countries of the Southeast European region in the field of energy, promoted at the beginning of this century. The project defines the components of the process aimed at stability in the supply and functioning of the energy market. The Energy Union is a compatible plan of the European Commission, providing optimal conditions for its members. The paper discusses the implications of these concepts on the geosecurity position and perspectives of the countries of the region. The war in Ukraine implied huge existential controversies in the international community. Energy security is drastically threatened by it, which produces numerous retrograde repercussions in all spheres of public life.

Keywords: Energy community, geosecurity, crisis, conflict, Southeast Europe, Russian Federation, European Union.

* University of Economics Academy in Novi Sad, Faculty of European Legal-Political Studies, University "St. Cyril and Methodius" Veliko Trnovo, Bulgaria. E-mail: slobneskovic@gmail.com; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4853-7694>.